

spookachtige kleuren

Vincent van Gogh en de Nuenense wevers

Veel bezoekers van Museum Vincentre komen speciaal naar Nuenen om hier 'het verhaal van Vincent' te beleven. De meesten kennen Van Gogh wel van zijn Brabantse meesterwerk De Aardappeleters en van zijn weverstekeningen en -schilderijen. Men is daarom vaak benieuwd naar de rol die deze wevers in zijn Nuenense kunstenaarsleven hebben gespeeld. Als gidsen proberen wij die vragen dan te beantwoorden.

Al in de tijd dat Vincent in de Belgische mijnstreek Borinage verbleef, was Vincent geboeid door de wevers die hij daar ontmoette ¹. Na zijn lange voettocht naar Courrières (F.) in de hoop om daar de schilder/dichter Jules Breton te ontmoeten, schreef hij op 24 september 1880 in een brief (nr. 158) aan zijn broer Theo over zijn verlangen om eens een wever te tekenen: *"...en ik voel voor hen een grote sympathie en zou me gelukkig prijzen als ik ze op een dag zou kunnen tekenen."* Dat was de eerste keer dat hij deze wens uitte. Overigens had Vincent op dat moment (nog) een romantisch beeld van wevers: *"... de andere met een dromerige blik, bijna mijmerend, bijna een slaapwandelaar, dat is de wever."*

Amper een maand later in Brussel schreef (brief nr. 159) hij weer aan Theo - het grauwe land van de mijnwerkers en wevers bleef trekken - dat hij van plan was om te zijner tijd eens terug te gaan om in de Borinage naar levende modellen te werken.

sterk verlangen

Pas drie jaar later, hij woonde toen in Den Haag bij zijn vriendin Sien Hoornik, uitte Vincent in een brief ² (nr. 361) van 11 juli 1883 aan Theo weer zijn wens om eens een wever af te beelden: *"...Ik wou wel 't er van kwam ik in den herfst nog eens in Brabant wat studies kon gaan halen. Ik wou vooral graag studies hebben van een Brabantsche ploeg, van een wever en van die dorpsbegraafplaats te Nunen."* En een maand later op 20 augustus, herhaalde hij dat sterker wordende verlangen in een brief (nr. 377) aan zijn broer Theo: *"...Op dit moment zijt ge te Nunen. Ik wou wel*

broer, dat er geen redenen waren dat ik afwezig ben. Ik wou we er zamen liepen op het oude boerenkerkhofje of bij een wever. Dat is nu niet zoo." Het duurde nog bijna vier maanden voordat hij naar Nuenen kon afreizen.

wevers aan het werk

Als hij dan in december 1883 als dertigjarige man weer bij zijn ouders in Nuenen gaat wonen, komt het er eindelijk van. Vlakbij zijn ouderlijk huis woonde een wever bij wie hij vaak binnenliep. Hij maakte daar zijn eerste tekening van een wever aan het werk. Zo kon hij in tussen 21 en 24 januari 1884 in een brief (no. 427) aan Theo schrijven: *"....Mijn hoofd staat niet naar schrijven en ik heb er weinig tijd voor wegens als ik niet bij Moe ben ik hier vlak in de buurt bij een wever zit, waar ik 2 geschilderde studies van onder handen heb."* Het is moeilijk met zekerheid vast te stellen op welke werken hij hier doelde. Wel is het zeker dat Vincent zich nu met overgave op de weergave van wevers stortte, omdat hij dacht dat die voorstellingen goed verkoopbaar waren. Afbeeldingen van wevers waren in zijn tijd namelijk schaars, hij kende 'maar zeer enkele' voorbeelden van tekeningen van wevers.

Wever, naar links [JH 444], januari 1884

Overall in Nuenen kwam Vincent wevers tegen. Op veel plaatsen in Brabant en ook in Nuenen vonden mensen hun beroep als wever. In de Nuenense jaren van Vincent waren hier op een totaal van 1318 mannelijke inwoners 440 wevers in dat ambacht werkzaam en ook nog een 40-tal kinderen ³. Het ambacht werd in Nuenen in hoofdzaak thuis uitgeoefend, vaak in een kleine donkere ruimte waarin een eikenhouten weefgetouw stond. De wevers werkten hier van de vroege ochtend tot de late avond, vaak tegen een karig loon. Slechts één van die vele wevershuisjes bestaat nog: het kosters- of wevershuisje aan de Berg 40, niet ver van zijn ouderlijk huis. Het is waarschijnlijk gebouwd in 1763 of eerder en het geeft een goed beeld hoe de kleine huisjes van de Nuenense thuiswevers er uit zagen.

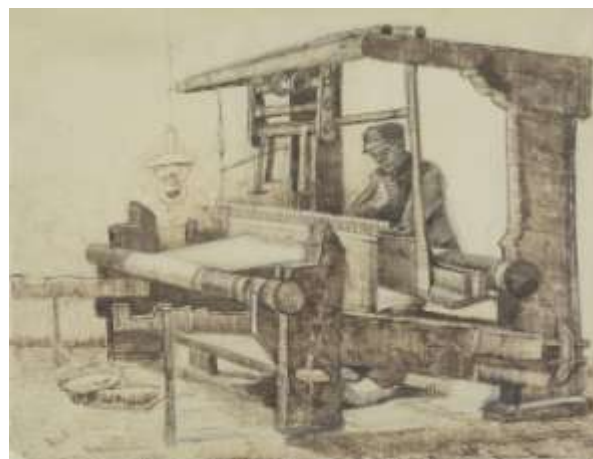

wevershuisje, Nuenen 1763

Door deze thuiswevers werden stoffen voor eigen gebruik geweven en voor de textielfabrieken, die het product verder afwerkten. Dit konden wollen stoffen zijn waarvan kleding gemaakt werd of katoenen of linnen huishoudtextiel voor beddenlakens, matrastijken, keukendoeken en dergelijke. Onder invloed van 'fabrikeurs' maakten diverse thuiswevers, al dan niet in opdracht, stoffen voor de handel. Het is bekend dat Nuenense wevers, behalve voor Nuenense ook voor Geldropse weeffabrikanten produceerden. Geweven stoffen die direct van het weefgetouw kwamen, ondergingen dan altijd nog diverse nabewerkingen voordat ze gebruikt konden worden, zoals wassen, vollen, verven, scheren ⁴.

spoelwiel

Het weversthema hield Vincent bezig vanaf het begin in Nuenen tot augustus 1884, dat is ruim acht maanden. In die periode maakte hij 28 werken waarop een wever is afgebeeld, steeds aan het werk in of bij zijn weefgetouw. Dit aantal omvat schilderijen (10), aquarellen (6), tekeningen (9) en briefschetsen (3). Of Vincent over zijn weversschilderijen tevreden was, is de vraag want hij heeft geen van deze doeken gesigeneerd. Zijn getekende werken met wevers vond hij meer succesvol: onder elf zette hij zijn naam. Daarnaast maakte Van Gogh ook enkele werken met een oude man of vrouw aan een spoelwiel, geen spinnewiel ⁵ zoals vaak is gedacht. Een spoelwiel werd door de wever gebruikt om de gesponnen draden op losse klosjes te spoelen die in het weefgetouw geplaatst werden. Het is overigens moeilijk om de juiste datering van al deze werken te bepalen. Wel heeft men een poging gedaan om de volgorde daarvan vast stellen. Vincent is namelijk steeds beter gaan begrijpen hoe een weefgetouw werkt; hij slaagt er steeds beter in om zo'n getouw natuurgetrouw weer te geven ⁶. De apparaten op zijn eerste Nuenense aquarellen kunnen volgens deskundigen (w.o. oud-wevers) zeker niet werken; Vincent had nog geen notie van de constructie. Maar op zijn latere weversvoorstellingen heeft hij de verschillende onderdelen van het weefgetouw juister afgebeeld. Een van zijn meest geslaagde tekeningen van een wever in zijn getouw is 'Wever, naar links' [JH 455).

Wever, naar links [JH 455], juli-augustus 1884

samenhangende reeks

Het was Van Goghs bedoeling om in Nuenen een serie pentekeningen te maken van Brabantse handwerkslieden waarmee hij goed kon laten zien wat hij kon. Hij hoopte dat zo'n samenhangende reeks beter te verkopen was. De meeste van de weverstekeningen, -aquarellen en -schilderijen die Vincent maakte tussen december 1883 en augustus 1884 passen goed in dit voornemen. Hiermee startte hij al aan het begin van zijn Nuenense periode een belangrijk creatief proces dat bewijst dat Van Goghs werkwijze veel bewuster en gecontroleerder was dan vaak wordt gedacht ⁷. Niet alleen zijn Nuenense weversvoorstellingen, maar bijvoorbeeld ook zijn variaties van de geschilderde en getekende portretten van de Arlese postbode Roulin, van zijn slaapkamer in het Gele Huis, de variaties van De wiegster/La Berceuse en natuurlijk zijn verschillende zonnebloemschilderijen zijn daar overtuigende voorbeelden van.

'zwarten aap of kabouterman of spook'

In de bijna twee jaar dat hij in Nuenen verbleef, schreef Vincent in 14 brieven over zijn weverswerken. De meeste aan Theo, maar er is één brief (nr. 437 van 13-3-1884) aan zijn schildersvriend Anthon van Rappard waarin hij uitvoerig ingaat op hoe moeilijk hij het vond om een wever in zijn getouw te schilderen. Op de eerste plaats is de ruimte te beperkt om de afbeelding in een goed perspectief te kunnen zetten. En nòg moeilijker vindt hij het om de wever zelf af te beelden, want *"...dan zit dáár, in dat midden, een zwarten aap of kabouterman of spook en kleppert van vroeg tot laat met die latten"*. Over de onjuiste proporties zegt hijzelf: *".....aan proportie van armen of beenen dacht ik toen meest absoluut niet."* En toch vindt Vincent het heel belangrijk dat zijn wevers ècht tot leven komen. Dat we het aanhoudende geklepper van het getouw horen en dat de gehele tekening of het schilderij zal **"spoken"** om zijn eigen woorden te gebruiken. En ook *"moet er soms een soort zucht of klacht uit die lattenrommel komen."* Vincent wijst zijn vriend Van Rappard erop dat *".....het zwarte spookje op den achtergrond het centrum, het uitgangspunt, het hart zou moeten wezen en 't meest gevoeld..."*

Wever, interieur met drie raampjes [JH 503], juni 1884

kleuren

Hoewel Vincent veel sympathie en medelijden heeft met deze harde werkers in hun donkere wevershutten - je zou kunnen spreken van een sociaal medeleven - krijgt hij toch langzaam maar meer belangstelling voor de werking van kleuren in schilderijen. Hij wijst in de beschrijving van zijn werken dan ook steeds vaker naar het gebruik van kleuren. Hij schrijft bijvoorbeeld op 2 juli 1884 in een brief (no. 451): "...*'t andere een interieur met 3 raampjes die uitzien op het geelachtig groen, dat contrasteert met het blaauw van 't goed dat op 't getouw wordt geweven en den kiel van den wever die weer van een ander blaauw is.*" (onderstreping van GN). Later vat hij zijn ideeën over kleur treffend samen in zijn uitspraak "een van de mooiste dingen van de schilders dezer eeuw is geweest, het schilderen van DONKER dat toch KLEUR is" (brief 495 van 21-4-1885). Aan dit citaat is de titel ontleend van de film die we in Vincentre tonen.

En daarnaast behoudt Vincent zijn oprechte belangstelling voor het harde leven van deze Nuenense wevers. Als hij al lang geen werk meer maakt waarop wevers staan afgebeeld, beschrijft hij nog op 23 januari 1885 in een brief (nr. 479) aan broer Theo de armoedige omstandigheden waaronder die wevers moeten werken. "Een wever die hard doorwerkt

maakt een stuk van 60 el b.v. in de week. Terwijl hij weeft moet een vrouw voor hem zitten spoelen, dat is de klossen garen winden – dus zijn er twee die werken en er van leven moeten. Op dat stuk wint hij netto b.v. f. 4.50 in die week – en als hij 't naar den fabrikant brengt krijgt hij menigmaal tegenwoordig de boodschap dat hij pas over 8 of 14 dagen een nieuw stuk kan mee nemen. Dus de lonen (zijn) laag niet alleen, maar (het) werk (ook) vrij schaarsch."

En hoewel er *"....dan ook dikwijls iets gejaagds en onrustigs (is) in de lui"* vindt Vincent het toch maar vreemd dat *"de lui stil (zijn)"* en dat hij *"letterlijk nergens (iets) hoorde (...) wat naar oproerige redematies geleek."* Hier spreekt een sociale belangstelling van Vincent voor de arme, hardwerkende wevers in Nuenen.

Wever, de draden in orde brengend [JH 481], mei 1884

'wemelen'

Uiteindelijk wordt al in Nuenen zijn groeiende belangstelling voor de werking van kleuren in zijn werk steeds sterker. In een brief (nr. 497) waarin Vincent voor de laatste keer op 30 april 1885 vanuit Nuenen over wevers schrijft, lezen we: *"Een grijs dat geweven is uit roode, blauwe, geele, vuilwitte & zwarte draden dooreen, een blauw dat – gebroken is door een groenen en een oranje, rooden of geelen draad – zijn heel anders dan effen kleuren – namelijk zij wemelen meer en heele kleuren worden er hard, heel, en levenloos bij."*

Vincent is nu zèlf als het ware de wever geworden die in zijn werk kleuren wil laten 'wemelen', zoals een wever de draden door elkaar schiet. Hij kan daarom nu zijn tevredenheid over zijn voorstellingen met wevers laten blijken als hij in dezelfde brief schrijft: "*Als gij bij elkaar zaagt – de eerste geschilderde studies die ik hier te Nuenen komende maakte – en 't doek van nu – zoudt ge geloof ik inzien dat wat kleur betreft – er leven in de brouwerij gekomen is.*"

Van Gogh krijgt door de bestudering van de kleurentheorieën van de Franse kunstschilder Eugène Delacroix hier in Nuenen al belangstelling voor de werking van zg. complementaire kleuren. In de tweede helft van 1885 schildert Vincent hier enkele werken ⁸ die veel lichter en helderder van kleur zijn dan zijn donkere weversschilderijen uit zijn eerste acht maanden in Nuenen. Misschien waren het dan tòch vooral de geheimzinnige, spookachtige kleuren in de donkere wevershutten in Nuenen die hem daar vanaf december 1883 naar binnen trokken?

Gerard Netten, Vincentre-gids

noten:

- 1.** Sjraar van Heugten, *Vincent van Gogh Tekeningen*, Nuenen 1883 - 1885, deel 2, Amsterdam 1997, blz. 49
- 2.** Alle brieven van Vincent zijn te lezen op een wetenschappelijke site van het Van Gogh Museum (Amsterdam): www.vangoghletters.org
- 3.** Ton de Brouwer, *Van Gogh en Nuenen*, Amsterdam 2018, blz. 49
- 4.** Peter van Overbruggen, *De wevers in Vincents Nuenense tijd*, in cultuurhistorisch tijdschr. *De Driehornickels*, jrg 24, no. 1, blz 3 - 11 (april 2015)
- 5.** Sjraar van Heugten, *Vincent van Gogh Schilderijen, Nederlandse periode 1881 - 1885*, deel 1, Amsterdam 1997, blz. 117
- 6.** Sjraar van Heugten, *Vincent van Gogh Tekeningen, Nuenen 1883 - 1885*, deel 2, Amsterdam 1997, blz. 51 - 52
- 7.** Eliza E. Rathbone e.a., *Van Gogh Repetitions*, Washington 2013, blz. 43 e.v.
- 8.** Bijvoorbeeld: Boerenkerkhof (JH 772, mei 1885), Laan met populieren (JH 959, juli 1885) en Herfstlandschap met vier bomen (JH 962, november 1885)